

ключі від давніх фольклорних “пластів” і спонукав до виявлення прагматичного елемента, що проступає при дослідженні старовинних балад та пророцтв, та розгляду їх як джерела подальшого вивчення національної історії та народної творчості в їх симбіозі вже сучасними науковцями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Тексты песен к фильмам. Слова Бернс Р. (перевод Маршак С.) Музыка Казенин Поют Калягин А. – 2009. – С.1.: Режим доступу до ресурсів: http://www.multimedia.narod.ru/authors/auth_246.htm; 2. Работнова В. Интерактивное видання “mr7” (коментарі до статті “Депутат Барканов ведет предвыборную кампанию по “своим законам”. Избирательная комиссия муниципального округа “Морской” признала незаконными агитационные материалы, которые распространяют кандидаты от “Единой России”). – 2009. – С.1.: Режим доступу до ресурсів: http://www.mr7.ru/news/society/story_9692.html?template=61&link=/news/society/story_9692.html; 3. Работнова В. Интерактивное видання “mr7” (стаття “Депутат Барканов ведет предвыборную кампанию по “своим законам”. Избирательная комиссия муниципального округа “Морской” признала незаконными агитационные материалы, которые распространяют кандидаты от “Единой России”). – 2009. – С.1.: Режим доступу до ресурсів: http://www.mr7.ru/news/society/story_9692.html?template=61&link=/news/society/story_9692.html; 4. “Сегодня” (стаття “Николаенко вышла замуж за 72-летнего миллиардера”). – 2009. – С.1.: Режим доступу до ресурсів: <http://tv.ukr.net/news/06042009/14206>; 5. Harris N. Heritage of Scotland. - New York: Checkmark Books, 2000. – С.– 141; 6. Newman E.M. “Seeing England and Scotland”. - New York: Funk & Waganalls Company, 1930. – С. 243; 7. Pierson H. Walter Scott and Robert Burns, Edinburgh., збірка “Minstrelsy of Scottish Border, consisting of historic and romantic ballads, collected in Southern countries of Scotland; with a few modern date founded upon local tradition”.

Бистрова О. (Дрогобич, Україна)

Антропологізм афористичної мови в романі «Біси» Ф. Достоевського

У статті досліджено функціонування афоризмів як складників поетики творчості Ф. Достоевського. Подається аналіз в аспекті ідей українських літературознавців, які досліджували стиль письменника. Зокрема враховуються теоретичні положення Д. Чижевського.

Ключові слова: поетика, художній світ, афоризми, антропологія, сакральність.

В статье исследуется функционирование афоризмов как составляющих поэтики творчества Ф. Достоевского. Подается анализ в аспекте идей украинских литературоведов, которые исследовали стиль писателя. В первую очередь, учитываются теоретические разработки Д. Чижевского.

Ключевые слова: поэтика, художественный мир, афоризмы, антропологія, сакральність.

The article deals with the analyzing of the function of the aphorisms as the part of the poetics of the Dostoevsky's novels. Was made the analyze in the aspects of the Ukrainian literary

workers, which investigated the style of the writer. The author of the article included the theoretical research of D. Chyzevsky.

Key words: *poetics, artistic world, aphorisms, anthropology, sacram.*

Дослідження поетики романної прози Достоевського – від ідей до виразу обличчя героїв, від вчинків до задумів перетворення суспільства, від окремих проявів духовного життя до суцільної поліфонії, від секретів окремої особистості до загадковості «народного духу», від байдужості до пейзажних замальовок для звеличення ролі природи, від наскрізного мотиву божевілля до утвердження високого інтелекту.

Для Д. Чижевського, наприклад, антропологія, крім розлогого і детального трактування проблеми відчуття й сприймання, повинна спиратися на: а) продуктивне мислення, б) вольове та емоційне життя, в) на проблеми сутності людини, г) на сенс її буття, на її місце у світі, д) на єдність її ества. Антропологія повинна враховувати цілісність та єдність людської істоти, глибину, складність і загадковість її буття.

Послугуючись найпростішими «елементами» (матеріальними та психологічними), не можна однаково успішно пояснити найскладніші явища людського життя. Буття людини не «одноповерхове», воно має свою внутрішню проблематику та загадковість... [5, 343-344]. Бачення Д. Чижевським суті антропології як науки міждисциплінарної знаходить сьогодні підтвердження в засадах когнітивної науки. Поетика романів Достоевського підтверджує продуктивність когнітивного підходу до різних форм функціонування поетичних атомів або, як тепер кажуть, – поетикальної парадигми.

До цих форм належать афоризми, фразеологізми, типологічні твердження (максими), авторські ідіоми – тобто всі види паремій. Саме в афористичній мові відбувається процес редукції думки/думок, які пов'язані з різними аспектами функціонування думки, з різними проблемами в різних науках, ідеями, світобаченням. В афоризмах вибудовується своя парадигма знання й моралі. Д. Чижевський передбачав такий розвиток досліджень. На його думку, такі дослідження були природою призначені саме до когнітивного погляду й підходу до науки. Невипадково навіть страшно було тим, хто спостерігав за Чижевським, скажімо так – когнітивістом, який не політизував науку: «він з однаковою відданістю й такою самою безсторонністю досліджує культурні явища у німців і словаків, чехів, українців, поляків і росіян, лужицьких сербів і болгар, французів і сербів» [2, 190].

Інший мемуарист убачав в пам'яті Чижевського «дещо від комп'ютера, але це був мислячий комп'ютер, й найрафінованіша soft ware не могла б замінити програми, яку виконував він». Чижевський залишався раціональним ученим, тому що «я, – як він казав, – розглядав логічну й математичну конструкцію як дану основу для будь-якої наукової роботи [1, 200]».

Ось така вражаюча багатовекторність та інтертекстуальність наукових та естетико-моральних зв'язків, їх дослідження Чижевським як інтуїтивне передчуття та передбачення нових річищ наукового дослідження – тобто

когнітивація, знайшла своє застосування у спостереженнях науковця над антропологією поетики Достоевського. І тут особливо показовими є паремії романної поетики як полісемантичні символи міждисциплінарних зв'язків.

Афоризми «Бісів» – антропоцентричні у широкому сенсі: в них проблеми буття, свободи, життя і смерті, натурфілософські мотиви, соціальні проблеми, економічні, історичні, а домінантне ядро кожного залежить від авторства мовця. Ось афоризм Кирилова, який накладе на себе руки: «Вся Свобода буде тоді, коли стане все одно, жити чи не жити» [3, 93]. Його ж альтернативний афоризм: «Людина смерті боїться, тому що життя любить» [3, 93] (автор-наратор-хронікер). Кирилов загострює свою думку про смерть: «Кожен, хто хоче свободи, повинен сміти вбити себе» [3, 94].

«Дослідник афоризмів Г. Норман зауважує, що як форма фіксації досвіду, афоризм існував завжди, але як літературна форма «зруйнувався у XIX столітті і перетворився на «уламок думки». Наші спостереження над авторськими афоризмами дають підстави говорити про афоризми як про фрейми, в яких можна прочитати відгомін різних думок, різних ідей, пов'язаних із різними науками. В багатьох із них зберігається афористична антиномія. Афоризм набирає, таким чином, статус символу з певною кількістю гетерогенної багатоканальної інформації і таким чином стає об'єктом когніції.

У кожного авторського афоризму є, звичайно, свій романний автор, і афоризм в його устах – ключ до розуміння модальності, філософських і моральних істин, які автор сповідає. В афоризмах може бути момент діалогу, полемічності. Якщо навіть реципієнт коливається у визначенні свого ставлення до особистості героя, то афоризм може сприяти витлумаченню кредо, отже, і моральної вартості персонажа. Говорить мати Ставрогіна – Варвара Петрівна, зовнішній портрет якої не сприяє виникненню симпатії до неї (кінське, довгасте, жовте обличчя): «Кожна анонімна обмова варта презирства вже й тому, що не підписана. Якщо ти розумієш не так, я тобі не заздрю» [3, 135]. Тут – мораль людини, рецепт на віки вічні людині, яка вмє писати й читати. Це гірка, вистраждана філософія.

Афоризм Варвари Петрівни викликає багато асоціацій, має референційну спрямованість на різні об'єкти думки: мораль доби (дїб!), соціальна обумовленість «анонімок», рецепція їх суспільством, зло й наслідки його. Афоризми відіграють комунікативну функцію, автор афоризму апелює до адресату як носію адекватних норм моралі, знань законів людської поведінки, психіки. Афоризми вимовляють вибірково, враховуючи багато факторів. Це – ситуація відповідна/невідповідна, вік реципієнта або реципієнтів, доречність, співзвучність настрою, володіння необхідною інформацією тощо. Авторський афоризм не завжди має таку ж силу в діалозі, як літературний або фольклорний, який «може ставати засобом інтенсивної інтеракції комунікативних сторін» і – «Тип ситуації детермінує функцію висловлювання й відповідно спосіб його сприйняття...» Це може бути побажання, умовляння, жарт або дотеп, коментар, витлумачення явища, сигнал завершення теми розмови.

Іноді афоризми Достоевського народжуються в тексті ніби спонтанно, неочікувано як необхідний коментар до ситуації, в якій домінує психологічний стан героя: «...Лебядкін міг би щось розголосити, не стільки через злість, тому що вийшов тоді дуже переляканий (а страх перед ворогом знищує і злобу до нього)...» [3, 167]. Тут афоризм набирає сенсу типологічного явища, психологічного закону, дію якого автор можливо спостерігав особисто. До речі, *страх* один з наскрізних мотивів у «Бісах» (почуття страху, перемагати страх у собі, тримати когось в страху тощо).

У багатьох афоризмах «Бісів» інтегруючим первнем є нігілізм, соціалістичні ідеї, приналежність до таємного угруповання і розчарування в ньому: «Трудно міняти богів» [3, 196]; «Милостиня і в сучасному суспільстві повинна бути законом заборонена. У новому утворенні зовсім не буде бідних» [3, 264]. На жахливо-відвертих пророцтвах щодо суспільства майбутнього будується цинічний афористичний монолог «Біса» Петра Верховинського: «...перше, що найбільш діє – це мундир. Нема нічого сильніше за мундир. Я спеціально вигадую чини й посади: у мене секретарі, секретні шпигуни, казначей, голови, регістратори, їх товариші – дуже подобається і прекрасно прижилося» [3, 298].

Мундир тут – не військова або цивільна уніформа. Це – посада, ранг, втаємничення, псевдозначущість дорученої справи, це й символ, і емблема, і оцінка підлої діяльності Петра Верховинського. Художній бік афоризму в «Бісах» (не лише в цьому романі) – це доволі цікаве явище. В афоризмах того ж таки П. Верховинського бісівська ідея шигальовщини доведена до критичної ущільненості, а тавтологія сприяє саме граничній редукції, обігрується один корінь: «Необхідно лише необхідне». У цій стислості ціла програма: рабам лише те, що їм необхідно, без чого раб і не виживе [3, 323].

Афоризми й численні фразеологізми оповідного характеру формуються з використанням мовних метафор. Їх читач навіть і не помічає, тобто не сприймає в них зернин перенесення, прихованого порівняння. Це лише засіб мови, а не поетична фігура. У Достоевського, як і в науковому лексиконі Д. Чижевського, метафора «вислизнула» зі сфери поезики. Мовна ж метафора дотична до різних предметів гуманітарного циклу. Мовна метафора відбиває конкретну ознаку і виконує комунікативну функцію, як і афоризм: «накинувся на цю ідею», «вона піднесла його до себе» [3, 337], «раптом обірвав» (мову), «тайна, яка може бути похована лише в труні», «у серці накіпіло стільки» [3, 139]. Мовні метафори здатні «висловлювати «стійку подібність», яку однаково сприймають усі члени мовного колективу» [4, 60]. Нікому з мовців (з мовного колективу) мовна метафора не видається дивною, незрозумілою, свіжою або банальною навіть, якщо вона народилась спонтанно: «Ви надто довго тягнете, нічого не зрозуміти», «У вас ніхто не забирає права вашого голосу...» [3, 305]. Через те, що всі усе розуміють, втрачається таїна перетворення звичайного на художню образність.

Аналізуючи гоголівську «Шинель», Д. Чижевський з боєм цитує: «Як багато в людині нелюдськості» [6, 384]. Цей сумний афоризм міг би стати

епіграфом і до паремій Достоевського: «піймати на гачок»; «харчувалася як птиця піднебесна»; «чим гірше, тим краще»; «пошите білими нитками»; «пустити козла до городу» тощо.

На відміну від світських паремій, паремії сакрального спрямування мають меліоративний сенс. Це як віддзеркалення спротиву автора атеїзмові. Розлогі сакральні сентенції – це суцільна афористична мова в устах Шатова, своєрідного alter ego автора: «мета всякого руху народного, в усякому народі і в усякий період його буття є єдино лише шукання Бога, Бога свого, неодмінно власного, і віра у нього як у єдино істинного. Бог є синтетична особистість всього народу з початку його і до кінця. Ніколи ще не було, щоб в усіх чи у багатьох народів був би один спільний Бог, але завжди й у кожного був окремий. Ознака знищення народу, коли боги починають ставати спільними, коли боги стають спільними, то вмирають боги і віра в них із самими народами. Чим сильніше народ, тим більш особливий його бог. Ніколи ще не було народу без релігії, тобто без поняття про зло і добро. У кожного народу власне розуміння про зло і добро і своє власне зло і добро» [3, 199].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герхардт Д. Воспоминания о Д. И. Чижевском / Дитрих Герхардт // Славистика. – Дрогобич: Коло, 2003. – Т. І. Дмитро Чижевський і світова славистика. – С. 195–210; 2. Данко О. Проф. Дмитро І. Чижевський у нас і в чужих / Осип Данко // Славистика. – Дрогобич: Коло, 2003. – Т. І. Дмитро Чижевський і світова славистика. – С. 189–194; 3. Достоевский Ф. Бесы // Достоевский Ф. Полное собрание сочинений в 30-ти томах. — Л.: Наука, 1973.—Т. 11. 3. 4. Склярёвская Г. Языковая метафора в словаре. Опыт системного описания / Г. Н. Склярёвская // Вопросы языкознания. – 1987. – № 2; 5. Чижевський Д. Достоевський-психолог / Дмитро Чижевський: філософські твори: у 4 т. – Т. 3. – К.: Смолоскип, 2005; 6. Чижевський Д. Про «Шинель» Гоголя / Дмитро Чижевський: філософські твори: у 4 т. – Т. 3. – К.: Смолоскип, 2005.

Білик Н.Л. (Київ, Україна)

Вічність міфу в миттєвості прози: теоретичний аспект міфологічної інтертекстуальності в літературознавчій семіотиці

У статті висвітлюються теоретичні засади і механізм інтертекстуальної участі міфологічної парадигми у формуванні семіосфери й трактуванні змісту знака-символу епічного твору, а також встановлення її закономірності в руслі класичних концепцій.

Ключові слова: *семіосфера, інтертекст, міфологія, знак-символ.*

В статті освещаются теоретические основы и механизм интертекстуальной участия мифологической парадигмы в формировании семиосферы и трактовке знака-символа эпического произведения, а также определение его закономерности